

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до практичних занять та самостійної роботи з дисципліни
«СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ АРХЕОЛОГІЇ УКРАЇНИ»
(для здобувачів освітнього ступеня «магістр» зі спеціальності
032 «Історія та археологія» усіх форм навчання)
(Електронне видання)

ЗАТВЕРДЖЕНО
на засіданні кафедри
історії та археології
Протокол № 1 від 27.08.2021р.

м.Сєвєродонецьк 2021

УДК 902:94(477)(076) «21»

Методичні рекомендації до практичних занять та самостійної роботи з дисципліни «Сучасні проблеми археології України» (для здобувачів освітнього ступеня «магістр» зі спеціальності 032 «Історія та археологія» усіх форм навчання) (Електронне видання) / Уклад.: Ю. М. Бровендер. – Сєвєродонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. – 57 с.

У виданні містяться рекомендації до виконання практичних робіт та самостійної роботи з дисципліни «Сучасні проблеми археології України». Викладені тематика практичних занять, завдання щодо їх виконання, теми для самостійного опрацювання. Наведено тематика рефератів та контрольних робіт, вимоги щодо їх виконання, список рекомендованої літератури та інформаційних джерел.

Укладач:

Ю. М. Бровендер, д.і.н., доц.

Рецензент:

О. А. Мезеря, к.і.н., доц.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
1. Тематичний план навчальної дисципліни.....	8
2. Теми практичних (семінарських) занять.....	8
3. Тематика реферативних та контрольних робіт.....	33
4. Тематика самостійної роботи.....	37
5. Розподіл балів, які отримують магістранти. Крітерії оцінювання навчальних досягнень магістрантів.....	38
Рекомендована література та інформаційні джерела.....	43
Список скорочень.....	57

ВСТУП

«Сучасні проблеми археології України» – це одна з дисциплін, яка викладається здобувачам вищої освіти спеціальності 032 «Історія та археологія» освітнього ступеня «магістр» усіх форм навчання для опанування знаннями й навичками з їх фахової підготовки.

Дисципліна «Сучасні проблеми археології України» є однією з важливих складових підготовки магістра спеціальності 032 «Історія та археологія» й в межах відведеного часу вибірково представляє сучасну проблематику української археологічної науки від кам'яної доби до залізного віку. Сам курс починається з дуже актуальної проблеми – проблеми катастроф в історії землі і людства.

Мета та завдання навчальної дисципліни.

Метою навчальної дисципліни є опанування майбутніми фахівцями-істориками-археологами комплексом знань з сучасної проблематики української археології – від первісної доби до залізного віку. Це дозволить виробити професійне володіння предметом, розуміння закономірностей розвитку археологічного знання в Україні у формі національних наукових концепцій, а у підсумку буде сприяти формуванню компетентних фахівців у різнобічних аспектах сучасних проблем української археологічної науки.

Завдання дисципліни: поглиблення, узагальнення та закріплення знань, які студенти отримують у процесі навчання, а також застосування цих знань на практиці

Компетенції, що формуються після опанування дисципліни
Результати навчання (відповідно до Освітньо-професійної програми «Історія та археологія» (магістерський рівень вищої освіти).

Вивчення даного навчального курсу призначене для формування, удосконалення та розвитку у здобувача вищої освіти наступних компетентностей:

ЗК01. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства,

усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК02. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК03. Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу.

ЗК04. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК05. Здатність до пошуку та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК07. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ЗК08. Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях.

ЗК09. Здатність бути критичним і самокритичним.

ЗК10. Здатність працювати в команді.

СК01. Усвідомлення взаємозв'язку між фактами, подіями, явищами і процесами в минулому та сучасності.

СК02. Усвідомлення відмінностей в історіографічних поглядах різних періодів та в різних контекстах.

СК03. Усвідомлення соціальних функцій історика, розуміння можливості використання історії для досягнення політичних цілей, в тому числі наслідків зловживання історією.

СК04. Здатність використовувати у професійній діяльності наукові праці та інформаційно-довідкові видання (бібліографічні довідники, путівники до архівних фондів, архівні описи тощо), сучасні інформаційно-пошукові системи.

СК05. Здатність відшуковувати необхідні для освітньої та наукової діяльності історичні джерела (архівні та опубліковані документи, етнографічні, картографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т. п.).

СК06. Здатність використовувати релевантні методи опрацювання

історичних та археологічних джерел, зокрема інструментарій спеціальних історичних дисциплін, а також сучасні інформаційні технології для обробки історичних даних.

СК07. Здатність використовувати фахові знання та професійні навички для виявлення, охорони та популяризації історико-культурної спадщини.

СК08. Здатність використовувати у фаховій діяльності знання гуманітарних та соціальних наук, вміння аналізувати, оцінювати і прогнозувати політичні, економічні, культурні й соціальні події та явища.

СК09. Здатність працювати з історичними текстами і документами, коментувати, анотувати їх відповідно до певних критеріїв; презентувати і обговорювати результати наукових досліджень.

СК010. Здатність вільно оперувати спеціальною термінологією.

СК011. Здатність здійснювати та організовувати археологічну діяльність.

СК012. Здатність робити відбір та прийняття на збереження артефактів і документів у відповідності до нормативів, організовувати археографічну діяльність, роботу в архівах та музеях, державних наукових та науково-дослідних установах у відповідності з прийнятими правилами та нормами.

Змістом компетенцій вивчення дисципліни є отримання студентами теоретичних знань та практичних навичок, необхідних в професійній діяльності.

РН01. Знати найважливіші факти історичного минулого українського народу і історії людства загалом, а також мати більш глибокі знання про певний історичний період або проблему.

РН02. Розуміти контекст і причини відповідних історичних подій та використовувати ці знання у професійній діяльності.

РН03. Знати основні підходи до вивчення вітчизняної та світової історії, принципи і методи історичного пізнання, основні типи і види історичних джерел.

РН04. Володіти понятійно-категоріальним апаратом історичної науки,

професійно оперувати науковими термінами, прийнятими у фаховому середовищі.

PH05. Вміти працювати з письмовими, речовими, етнографічними, усними, архівними та іншими історичними джерелами.

PH06. Виявляти взаємозв'язки між процесами у минулому та на сучасному етапі, аналізувати суспільні процеси в історії України у контексті європейської та світової історії.

PH07. Розуміти і виявляти відмінності в історіописанні, поглядах на минуле представників різних епох та у різних контекстах.

PH08. Брати участь у плануванні та виконанні наукових досліджень у сфері історії, презентувати результати досліджень, аргументувати висновки.

PH09. Мати навички організації практичного вирішення питань історичної пам'яті та охорони матеріальної й нематеріальної культурної спадщини України.

PH10. Застосовувати сучасні методики у процесі популяризації історії та археології, а також здійсненні різних видів педагогічної діяльності.

PH11. Здійснювати аналіз ситуацій з урахуванням історичного контексту та/або історичних передумов.

PH12. Здійснювати комунікацію з професійних питань з представниками наукових, громадських, релігійних і національно-культурних організацій і спільнот.

PH13. Розуміти загальні та специфічні риси історичного розвитку різних регіонів України, Європи та світу, фактори, що зумовлюють різноманіття культур та національних спільнот, ефективно співпрацювати з носіями різних історичних та культурних цінностей.

PH14. Вміти акумулювати та поширювати кращий досвід професійної діяльності, інтегрувати досягнення інших наук для вирішення актуальних проблем історії та археології.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

Знати: методологічні засади сучасної археологічної науки; основну проблематику археології України, включаючи добу каменю, міді, бронзи, заліза, персоналії найвідоміших сучасних українських археологів; сучасні наукові національні археологічні школи.

Вміти: вільно володіти фактичним матеріалом з сучасної проблематики археології України; застосовувати методику історіографічного та теоретико-методологічного аналізу до проблем розвитку сучасної української археологічної науки; використовувати сучасну археологічну термінологію, понятійний апарат; користуватися сучасними теоретичними здобутками в галузі археології.

1. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Проблема катастроф в історії землі та людства.

Тема 2. Дискусії про час і шляхи первинного заселення людиною території Східної Європи.

Тема 3. Проблема походження *Homo sapiens* у світлі нових досліджень.

Тема 4. Білінгенська катастрофа (8213 р. до н.е.) та її вплив на природне середовище помірної зони Євразії

Тема 5. «Неолітична революція» та версії неолітизації України.

Тема 6. Трипільська культура та трипільська версія україногенези.

Тема 7. Проблема розвитку степового енеоліту Північного Причорномор'я

Тема 8. Проблема періодизації доби бронзи України.

Тема 9. Проблема походження та розселення індоевропейців.

Тема 10. Проблема Донецького гірничо-металургійного центру доби бронзи.

Тема 11. Проблема пошуків археологічних корелятив киммерійців.

2. ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ (СЕМІНАРСЬКИХ) ЗАНЯТЬ

Практичне завдання 1

(2 год.)

Тема: Проблема катастроф в історії землі та людства.

План

1. Загрози з космосу.
2. Астероїд убивця динозаврів.
3. Катастрофи вулканічного походження.
4. Вулкани, що мало не знищили людство.

Завдання:

Дайте відповіді на наступні питання:

1. Коли за висновкам науковців сформувалася Земля, як і вся Сонячна Система?
2. На протязі якого часу активно тривають дослідження сумних сторінок історії планети, позначені періодами різких змін клімату та катастрофічним вимиранням живих організмів?
3. Скільки за спостереженнями палеонтологів, які вивчають історію життя на Землі, відбулося періодів масового вимирання флори і фауни?
4. З чим пов'язане це масове вимирання флори і фауни на Землі?
5. Яке походження мають кратери, помічені на поверхні Місяця: вулканічне чи метеоритне?
6. Що таке астроблеми?
7. Чому на Землі, розміри якої у багато разів перевищують розміри її супутника – Місяця, астроблем не видно?
8. Дайте характеристику кратеру Беринджера в Аризоні (США).
9. Дайте характеристику кратеру Попігай, що на північному заході Якутії.
10. Які метеоритні кратери Вам відомі на території України?
11. У яких регіонах світу відомі кратери?
12. Де виявлений найбільший на Землі ударний кратер і який його розмір?
13. Яких розмірів падаючи на Землю небесні тіла, на думку науковців,

несуть людству небезпеку?

14. Де знаходиться головний пояс астероїдів Сонячної системи?
15. Як часто астероїди вриваються у Землю?
16. Якого діаметру небесні тіла, що падають на Землю, несуть загрозу самому існуванню земної цивілізації?
17. Скільки небесних тіл, що падають на Землю і несуть загрозу самому існуванню земної цивілізації, вже впало і з якою періодичністю? Чи переживало людство такий космічний катаклізм?
18. Які ще, крім астероїдів, загрози з космосу Вам відомі і в чому полягають ці загрози?
19. Які Вам відомі гіпотези появи на Землі води?
20. Чому саме з початку 80-х років XX ст. проблема катастрофічних наслідків зіткнення Землі з астероїдами стала особливо актуальною?
21. Дайте характеристику кратеру метеоритного походження Чиксулуб.
22. Які наслідки спричинило падіння космічного тіла, що залишило кратер Чиксулуб в районі Карибського моря і коли це відбулося?
23. Які етапи у розвитку життя на Землі поділяє падіння астероїда 65 млн. років тому в районі Карибського моря?
24. Завдяки яким властивостям, ссавці, які з'явилися ще у мезозої, змогли вижити в «астероїдну зиму»?
25. Чим характеризується кайнозой з точки зору розвитку живих істот?
26. Є точка зору, що 65 млн. років тому на Землю впав не один астероїд, а кілька. Назвіть кратери, які були утворені цим «астероїдним дощем» у цей час.
27. В чому суть альтернативної концепції вимирання живих організмів 65 млн. років тому науковиці Джерті Кіллер з Пенсильванського університету США?
28. Коли за спостереженнями палеонтологів відбулося наймасштабніше вимирання живих організмів в історії Землі і в чому причини цього?
29. В чому полягають наслідки виверження вулканічної лави, подібно того,

яке було у Сибіру?

30. Які періоди у розвитку живих організмів поділяє катастрофа планетарного характеру у Сибіру 250 млн. років тому?
31. Назвіть відомі Вам масштабні виливи магми, - як наслідки вибухів вулканів, які залишилися у пам'яті людства?
32. Чи існує серед науковців погляд на Атлантиду, як на реальну цивілізацію, що існувала в давнину?
33. Чи знайшла підтвердження археологами легенда про Мінотавра?
34. Розкажіть про виверження супервулкану Тоба на острові Суматра (Південна Азія) 74 тис. років тому?
35. Чи є підрахунки щодо масштабів загибелі первісних людей унаслідок вибуху супервулкану Тоба?
36. Чи відомий Вам у Європі «сплячий» супервулкан?
37. Які існують гіпотези щодо впливу виверження Флегрейських полів на долю первісних людей у Європі?
38. Назвіть найбільш небезпечний для людства вулкан нашого часу?

Практичне завдання 2

(2 год)

Тема: Дискусії про час і шляхи первинного заселення людиною території Східної Європи.

План

1. Наукові підходи науковців до дискусії.
2. Багатошарова палеолітична пам'ятка біля с. Королеве на Закарпатті.

Завдання:

Дайте відповіді на наступні питання:

1. З якого часу в археологічній науці активно ведуться дискусії про час і шляхи первинного заселення людиною території Східної Європи?

2. Які мали місце припущення ще на початковому етапі дослідження цієї проблеми?
3. Чи мали місце скептичні погляди щодо часу появи у Східній Європі первісних людей?
4. Хто із науковців першим наголосив про необхідність пошуків у Східній Європі палеолітичних пам'яток?
5. Яку точку зору щодо можливостей заселення палеолітичною людиною Північної та Середньої Європи поділяв учень К.Ю.Томсена – Й.А. Ворсо?
6. Яких поглядів на проблему появи первісних людей у Східній Європі був граф О. С. Уваров?
7. Яку думку на проблему появи первісних людей у Східній Європі поділяв С.М. Замятнін?
8. Яка гіпозеза і на яких джерелах щодо проблеми появи первісних людей у Східній Європі будувалася П.Й. Борисковським?
9. Назвіть відомих Вам дослідників, які отстоювали ранній (ашельський) час заселення людьми півдня Середньоруської рівнини.
10. Хто із науковців порушив питання про шляхи найдавнішого заселення Східної Європи?
11. Який шлях освоєння Східної Європи первинною людиною вбачав В.П. Любін?
12. Хто розвинув ідею В.П. Любіна про кавказське походження найдавнішого населення Східної Європи?
13. Які колекції ашельських знарядь з території України були відомі у 60-ті роки XX ст.?
14. Коли з'являються нові відкриття, які дозволили на більш ґрунтовній джерельній базі підійти до відтворення людського суспільства у Східній Європі?
15. Королеве – це єдина пам'ятка ашельського періоду раннього палеоліту України?

16. До якого антропологічного типу давньої людини належать найдавніші вироби з Королеве?
17. Що дає ідстави припускати західний вектор освоєння людиною Східної Європи?
18. Як можна охарактеризувати освоєння людиною території України?
19. Чи є свідчення міграції давнього населення доби раннього палеоліту з Центральної Європи?
20. Чи тривало освоєння території України, покладене в ранньоашельський час, у муст'єрську добу?

Практичне завдання 3

(2 год)

Тема: Проблема походження *Homo sapiens* у світлі нових досліджень.

План

1. Відмінності неоантропа від попередніх форм людських істот. Соціальні фактори антропогенезу.
2. Новітні генетичні дослідження кісток неандертальців та людини сучасного типу.

Завдання:

Дайте відповіді на наступні питання:

1. Як інакше називається *Homo sapiens*?
2. Чим відрізняється *Homo sapiens* від попередніх форм людських істот?
3. Про що свідчить наявність у *Homo sapiens* такого невідомого у попередніх представників роду *Homo* елементу, як виступаюче подборіддя?
4. Які елементи обличчя зникли у *Homo sapiens*?
5. Хто з представників роду *Homo* є людиною, а хто людською істотою?
6. До чого призвела здатність *Homo sapiens* абстрактно мислити?
7. Який спостерігається прогрес у матеріальній культурі *Homo sapiens*?

8. Який підхід до процесу становлення *Homo sapiens* існував у науці тривалий час?
9. Коли сформувалася прямалінійна схема антропогенезу?
10. Який підхід до схеми антропогенезу є новим, сучасним, який ґрунтується на нових фактах, використанні новітніх методик дослідження?
11. Які палеоантропологічні знахідки спрощують стадіальні уявлення про антропогенез?
12. Чому первісних людей з палестинських печер (Схул, Табун, Кафзех), залишки яких були виявлені в 1931 р. назвали сапієнтними неандертальцями?

Практичне завдання 4

(2 год)

Тема: Білінгенська катастрофа (8213 р. до н.е.) та її вплив на природне середовище помірної зони Євразії.

План

1. Вплив холодного басейну Північної Європи на клімат континенту.
2. Білінгенська катастрофа. Визначення її часу.
3. Глобальні зміни ландшафту, складу тваринного світу, а також життя давнього населення як наслідки Білінгенської катастрофи.

Завдання:

Дайте відповіді на наступні питання:

1. Назвіть відомі Вам типи загроз людської цивілізації.
2. Назвіть визначальні особливості мезолітичної доби.
3. В чому причина кризи мисливства.
4. В чому сутність Білінгенської катастрофи?
5. Коли відбулася Білінгенська катастрофа і як встановили її час.
6. Які наслідки Білінгенської катастрофи?
7. Що нового відбулося у ландшафті і складі тваринного віту?

8. Які види тварин зникають, а які з'являються на початку голоцену?
9. Чи «допомогли» первісні мисливці зникнути бізонам у степу, а мамонтам у лісостепу?
10. Яка нова технологія обробки кременю з'являється у мезолітичну добу?
11. Чи була відома мікролітична технологія обробки кремен в епоху пізнього палеоліту?
12. В чому полягала перевага нової технології обробки кременю, яка з'явилася у мезолітичну добу в порівнянні з технологією попередньої епохи?

Практичне завдання 5

(2 год)

Тема: «Неолітична революція» та неолітична колонізація Балкан, Центральної Європи та України

План

1. Природні та соціальні передумови неолітичної революції.
2. Розселення найдавніших землеробів з Близького Сходу.
3. Неолітична колонізація Балкан, Центральної Європи та України.

Завдання:

Дайте відповіді на наступні питання:

1. Що зумовило пошуки й поширення нових, ефективніших способів забезпечення людей їжею.
2. Дайте визначення поняттю «неоліт».
3. Що ви розумієте під неолітичною революцією?
4. Назвіть кількісні показники зростання населення планети протягом останніх 5-7 тисяч років.
5. Де зародилося відтворювальне господарство і коли?
6. Звідки носії відтворювального господарства потрапили в Європу (зокрема в Україну)?

7. Що передувало переходу мисливського населення Близького Сходу до відтворювального господарства?
8. Що таке криза мисливського господарства?
9. Що вимагало від давньої людини пошук, а, відповідно і відкриття жаро- та водостійкого посуду?
10. Що вимагало перейти давній людині до осілого способу життя?
11. В чому причини міграції людності з Близького Сходу на сусідні території?
12. Що принесли з собою неолітичні прибульці зі своєї батьківщини (Близького Сходу) на нові території?
13. Назвіть головний шлях неолітичної колонізації Європи.
14. Яку специфіку набуває в процесі саморозвитку балкано-дунайський неоліт?
15. Назвіть споріднені археологічні культури, які сформували на півночі Балкан середньодунайську неолітичну спільноту.
16. Чому землеробська колонізація Європи зупинилася на південному кордоні Середньоєвропейських низовин (Північнонімецької, Польської, Полісся)?
17. Прокоментуйте поняття «керамічний мезоліт» або «лісовий неоліт».

Практичне завдання 6

(2 год)

Тема: Версії неолітизації України

План

1. Автохтоністська версія неолітизації України.
2. Південно-східна версія неолітизації України.
3. Південно-західна версія неолітизації України.

Завдання:

Дайте відповіді на наступні питання:

1. Хто є прибічником автохтоністської версії неолітизації України та в

чому її суть?

2. В чому сутність легенди про Понтійську цивілізацію, яку декларували американські дослідники В. Раян та В. Пітман?
3. Що для прибічників автохтоністської теорії є аргументом на користь виникнення відтворювального господарства на півдні України?
4. Коли південно-східна версія неолітизації України була панівною в археології?
5. З якого регіону, згідно з південно-східною версією неолітизації України виводилися неолітичні новації?
6. Хто з українських археологів розвинув південно-східну версію неолітизації України у формі т. зв. «східного імпульсу» і в чому сутність цієї концепції ?
7. Звідки за автором концепції «східного імпульсу» південно-східної версії неолітизації України землеробство потрапило в Україну?
8. Кому належить авторство відкриття в Україні докерамічного неоліту?
9. Коли південно-західна (або балкано-дунайська) версія неолітизації України почала затверджуватися в українській археології?
10. В чому полягає сутність південно-західної (або балкано-дунайської) версії неолітизації України?
11. Коли Правобережна України перейшла до неоліту?
12. Відповідно до південно-західної (або балкано-дунайської) версії неолітизації України назвіть головні міграційні хвилі неолітичних землеробів-колоністів з Балкан та Подунав'я на територію України.

Практичне завдання 7

(2 год)

Тема: Трипільська культура та трипільська версія україногенезу.

План

1. Трипільська культура і її місце в минулому Україні.
2. Генетичне підґрунтя трипільців.

3. Трипільська версія україногенезу.

Завдання:

Дайте відповіді на наступні питання:

1. До якої археологічної епохи науковці відносять культуру Кукутені-Трипілля?
2. Коли і де сформувалася культура Кукутені-Трипілля?
3. Чи було освоєння території України культурою Кукутені-Трипілля єдиноразовим?
4. Де проходив східний кордон розповсюдження культури Кукутені-Трипілля на теренах України?
5. Хто відкрив культуру Кукутені-Трипілля?
6. Назвіть ознаки балканських коренів культури Кукутені-Трипілля.
7. Чи можна вважати культуру Кукутені-Трипілля культурним явищем, яке знаходилося на цивілізаційному рівні розвитку? Що для Вас є цивілізацією?
8. Що стало причиною дезінтеграції спільноти Кукутені-Трипілля і коли це сталося?
9. Серед якого населення провідний радянський фахівець зі стародавньої історії І.М. Дяконов вбачав типологічну близькість населення Балкан від неоліту до ранньої бронзи?
10. Назвіть ознаки малоазійських паралелей неолітичних культур Балкан, Нижнього Подунав'я та Правобережної України (Караново, Хамаджія, Боян, Гумельниця, Кукутені, Трипілля тощо)?
11. З якою спільнотою з етномовного погляду були споріднені найдавніші землероби Балкан, Нижнього Подунав'я та Правобережної України?
12. Чим була зумовлена певна культурна строкатість балканського неоліту?
13. На чому ґрунтується квазіпатріатизм т.зв. «трипологів»?
14. Чому не можна вважати Україну батьківщиною землеробства?
15. Чи були трипільці українцями?

16. Які елементи традиційної культури, що мають близькосхідне походження, потрапили в український етнокультурний комплекс як спадщина?
17. В чому сутність антинаукової фантастики на трипільську тему народного академіка Ю. Шилова?
18. В чому полягає патріотизм українського вченого?
19. Яка концепція походження українців є науково обгрунтованою і панівною в сучасній історичній науці?

Практичне завдання 8

(2 год)

Тема: Проблеми розвитку степового енеоліту Північного Причорномор'я

План

1. Ранній період доби міді (друга – остання чверть V тис. до н.е.).
2. Час невизначеності (кінець V – початок IV тис. до н.е.).
3. Середній період доби міді (початок – друга чверть IV тис. до н.е.).
4. Пізній період доби міді (друга половина IV – початок III тис. до н.е.)

Завдання:

Дайте відповіді на наступні питання:

1. Яка частина України припадає на степову зону?
2. До якої частини Великого євразійського степового поясу відноситься степова зона України?
3. Що нового з'явилося на теренах України за доби міді?
4. Як інакше називається доба міді?
5. Дослідники якої держави і коли виділили енеоліт в окрему епоху?
6. Під впливом яких розвинених осередків землеробського світу перебував культурний та економічний розвиток перших скотарів у степовій зоні України?
7. Що саме сприяло знайомству двох осередків землеробського світу, під

впливом яких перебував культурний та економічний розвиток перших скотарів у степовій зоні України?

8. Яким часом датується ранній період доби міді?
9. Чим характеризується розвиток степового населення у ранній період доби міді?
10. Яка нова поховальна традиція з'являється у ранній період доби міді?
11. Опишіть поховальний обряд степовиків доби ранньої міді.
12. Чи позначалися місця поховань степовиків доби раннього металу якимось спорудами на поверхні?
13. Що спричинило зміни у поховальній традиції за доби раннього енеоліту?
14. Як називається культурна традиція, до якої відносяться ранні поховання степової еліти?
15. Від чого залежало становлення і добробут олігархічних груп степового населення доби ранньої міді?
16. Що підкреслювало високий соціальний статус померлого за доби ранньої міді?
17. Яке походження у своїй основі мають мідні вироби в похованнях раннього енеоліту?
18. Назвіть найбільш відомі і досліджені центри розробки мідних родовищ.
19. Назвіть виділені Н.В. Риндиною металургійні та металообробні центри доби раннього енеоліту.
20. Вироби яких металургійних центрів представлені в ранньоенеолітичних похованнях «олігархів»?
21. Чи був власний осередок металообробки в середовищі степового населення?
22. Як інакше можна назвати період, який прийшов на зміну пануванню степової еліти за доби раннього енеоліту?
23. Назвіть археологічні культури степової зони України кінця V – початку IV тис. до н.е.

24. Що призвело до кризи у степовому суспільстві і до соціальних змін у ньому у період з кінця V – початку IV тис. до н.е.?
25. Яка нова поховальна традиція у середовищі степового населення з'являється у середній період доби міді?
26. Назвіть відомі вам культури степової зони України середнього періоду доби міді.
27. Опишіть поховальний бряд нижньомихайлівської культури.
28. Опишіть поховальний обряд квітнянської культури.
29. Як І.Ф. Ковальова інакше називає пам'ятки квітнянської культури?
30. Чи відомі на теренах сучасної України поховання ливарників доби середнього енеоліту?
31. Чи відомі на теренах сучасної України поховання дереївської культури?
32. Чим в загальному плані на теренах сучасної України характеризується пізній період доби міді?
33. В чому причина соціокультурних змін у середовищі степового населення на теренах сучасної України за доби пізнього енеоліту?
34. Назвіть археологічні культури пізнього періоду доби міді степової зони сучасної території України.

Практичне завдання 9

(2 год)

Тема: Проблема періодизації доби бронзи України

План

1. Городцовська періодизація доби бронзи півдня Східної Європи.
2. Модернізація періодизації з урахуванням відкриттів другої половини XX– початку XXI ст.

Завдання:

Дайте відповіді на наступні питання:

1. Хто автор класичної періодизації доби бронзи півдня Східної Європи і

- коли вона була розроблена?
2. В чому сутність класичної періодизації доби бронзи півдня Східної Європи?
 3. Як довго існувала троїсна періодизація бронзової доби півдня Східної Європи?
 4. Чиї відкриття доповнили класичну періодизацію доби бронзи півдня Східної Європи?
 5. Яке місце в системі троїсної періодизації займає культура багатоваликової кераміки?
 6. Як інакше називається культура багатоваликової кераміки?
 7. Які культури доби бронзи були виділені у другій половині XX ст. і хто автор цих відкриттів?
 8. Назвіть хронологічні рамки доби бронзи півдня Східної Європи.
 9. Як на ранньому етапі розвитку археології датували старожитності?
 10. Коли був запропонований метод раціовуглецевого аналізу і як інакше називається цей метод датування?
 11. Назвіть періоди доби бронзи, запропоновані В.В. Отрощенко.
 12. Назвіть хронологію кожного з періодів доби бронзи, запропонованої В.В. Отрощенко.
 13. Назвіть базові культури доби бронзи України кожного з періодів доби бронзи.

Практичне завдання 10

(2 год)

Тема: Проблема походження індоєвропейців

План

1. Класифікація індоєвропейських мов і народів.
2. Історія пошуків індоєвропейської батьківщини.
3. Степова версія походження індоєвропейців.
4. Від Рейну до Дінця.

Завдання:

Дайте відповіді на наступні питання:

1. Чим пояснюється надзвичайна наукова значимість проблеми походження індоєвропейської сім'ї для історії людства, взагалі, та для первісної історії України, зокрема?
2. Чи стала індоєвропейстика пріоритетною проблематикою для сучасних археологів?
3. В чому полягає головна складність розв'язання проблеми походження індоєвропейської мовної сім'ї?
4. Яку територію охоплюють споріднені народи індоєвропейської мовної сім'ї?
5. Хто першим дійшов висновку про спорідненість генетичних попередників сучасних індоєвропейських мов – санскриту, латини, давньогрецької, германських та слов'янських?
6. Назвіть найдавніші пам'ятки індоєвропейської писемності.
7. Хто і коли запропонував принцип реконструкції індоєвропейської лексики ?
8. Скільки етномовних груп індоєвропейських народів включає найбільш визнана класифікаційна схема? Назвіть ці групи.
9. З яких археологічних джерел відомі три мови анатолійської (хето-лувійської) групи – хетська, лувійська, палайська?
10. Від якої мови походить індійська мовна група?
11. Якою мовою і коли була записана найдавніша частина гімнів аріїв – Рігведа?
12. Коли Рігведа була записана літературною мовою санскрит?
13. З якою мовною групою споріднена індійська (індо-арійська) група і що є тому підставою?
14. Що значить назва країни Іран або Айріян?
15. Якою мовою були записані пізніші гімни аріїв і у якій священній книзі?

16. Коли були записані поеми Гомера «Ілліада» та «Одиссея», в яких зображено події XII ст. до н.е.?
17. З якою археологічною культурою пов'язують давніх кельтів, територія розповсюдження яких охоплює простір між Карпатами на сході й Атлантичним узбережжям на заході?
18. Назвіть відомі Вам давні пам'ятники германських мов.
19. Чим пояснюється високий ступінь спорідненості індоєвропейських мов?
20. Який регіон мають на увазі лінгвісти під індоєвропейською прабатьківщиною?
21. Який регіон світу у першій половині XIX ст. вважався «кузнею народів»?
22. У якому регіоні Європи, згідно лінгвістичних досліджень другої половини XX ст., концентрується лівова частка індоєвропейських гідронімів?
23. Яка версія походження індоєвропейців є найпереконливішою?
24. Про які природно-географічні умови мешкання індоєвропейців свідчить складений Т.В. Гамкрелідзе та В.В. Івановим праіндоєвропейський словник?
25. Яка була економіка праіндоєвропейців на момент розпаду цієї спільноти?
26. Який соціальний устрій був у праіндоєвропейців?
27. Що було символом сонця-колеса у праіндоєвропейців?
28. Що свідчить про те, що прабатьківщина індоєвропейців була досить лісистим краєм?
29. Який простір вважається більшістю дослідниками прабатьківщиною індоєвропейців?
30. Назвіть регіони, які за результатами досліджень науковців претендують на право називатися індоєвропейською прабатьківщиною.
31. Окресліть ойкумену відповідно до степової версії походження індоєвропейців.

32. Чи були скотарі півдня Східної Європи IV – III тис. до н.е справжніми номадами?
33. Коли остаточно сформувався номадізм як спосіб кочового життя й розвинена форма скотарської економіки?
34. Яке скотарство лежало в основі господарства степовиків IV – III тис. до н.е.?
35. Що є важливою ознакою перших індоєвропейців півдня України?
36. Як можна визначити час доместикації коня?
37. Які матеріали є найдавнішими свідченнями використання прирученого коня як тяглової тварини в упряжах бойових колісниць? Яким часом датуються ці матеріали?
38. Що символізує коло чи свастика в індоєвропейській культурній традиції?
39. Чому індоєвропейська прабатьківщина не обмежується лише лісостепами та степами України?
40. Скільки Вам відомо центрів етногенезу індоєвропейських народів у Європі у V – II тис. до н.е.?
41. В чому сутність концепції Л.Л. Залізняка про балтійську культурно-історичну провінцію Центрально-Східної Європи, яка на думку дослідника дає змогу відповісти на питання: як етномовно споріднені народи могли походити з різних, віддалених один від одного на 2000 км регіонів Європи?
42. Які обшири Європи за Л.Л. Залізняком є прабатьківщиною індоєвропейців?

Практичне завдання 11

(2 год)

Тема: Проблема розселення індоєвропейських народів

План

1. Від Дніпра до Алтаю, Індії та Ірану.
2. Подунав'я, Анатолія, Греція, Центральна Європа.
3. Навала «народів моря».
4. Арії за Рігведою та Авестою.

Завдання:

Дайте відповіді на наступні питання:

1. Що сприяло зростанню ролі скотарства у степовій зоні в IV тис. до н.е.?
2. Що привело до колапсу Балкано-Дунайської землеробської цивілізації?
3. Коли відбулося виокремлення скотарства в самостійну галузь та на якій території?
4. Що принесли з собою найдавніші скотарі на колонізовані території?
5. У якому напрямку з півдня України відбувалося розселення найдавніших скотарів-індоєвропейців у V – III тис. до н.е.
6. Де мешкали найдавніші скотарі у кінці V – IV тис. до н.е., які за археологічними критеріями були першими індоєвропейцями?
7. Назвіть відомі Вам культури доби міді Північного Надчорномор'я.
8. Де і коли сформувалася ямна культурна спільнота та на базі яких культур?
9. У яку культуру на Алтаї трансформувалася ямна культура?
10. З якими культурами доби середньої та перехідної до пізнього бронзового віку добою більшість сучасних фахівців пов'язують прашурів індоаріїв?
11. Коли носії синташтинських традицій під іменем аріїв просунулися в Індію, а протоіранці в Іран (Айріян)?
12. З чого почалося дослідження індоєвропейської проблематики?
13. Відповідно до сучасних наукових розробок, що створило певні передумови для просування на територію Харапської цивілізації Індії, а також неолітичної протоцивілізації Балкан і Подунав'я степовиків-індоєвропейців?

14. На якому рівні розвитку стояли неолітичні суспільства Подунав'я та Балкан на час приходу сюди перших індоєвропейських скотарів у кінці V – IV тис. до н.е.?
15. Чим характеризувалися неолітичні суспільства Подунав'я та Балкан на час приходу сюди перших індоєвропейських скотарів у кінці V – IV тис. до н.е.?
16. Який вигляд мали кочовики зі сходу за даними антропології?
17. Носіями якої археологічної культури були найперші індоєвропейські скотарі, які наприкінці V тис. до н.е. просунулися у Нижнє Подунав'я зі сходу?
18. Чим приваблювало найдавніших скотарів Надчорномор'я Нижнє Подунав'є?
19. Чим було обумовлено будівництво перших фортець у Подунав'ї?
20. Назвіть відомі Вам синкретичні спільноти Подунав'я зі значною роллю скотарства в економіці й відносно примітивною культурою войовничих кочовиків.
21. Звідки і коли прийшли перші індоєвроейці в Анатолію?
22. Культурні шари якої пам'ятки лежать в основі археологічної періодизації Малої Азії та Балкан?
23. Коли була заснована Троя і хто її досліджував?
24. Назвіть відомі Вам археологічні культури Північного Надчорномор'я, які були носіями арійських діалектів.
25. Хто з давніх народів першими відкрили секрет виробництва заліза?
26. З якою важливою у давній історії Анатолії подією збігається руйнування Трої?
27. Коли перші індоєвропейці прийшли до материкової Греції?
28. Що засвідчує проникнення войовничих степовиків доби бронзи (бабинців) з Північного Надчорномор'я у Грецію?
29. Що поєднує носіїв бабинської культурної традиції з шахтними гробницями Мікен?

30. Як інакше називається ахейський період в давній історії Греції і як він датується?
31. Назвіть періодизацію і хронологію бронзової доби Греції відповідно до хвиль індоєвропейців із півночі.
32. Яку назву в єгипетських джерелах отримали міграційні потоки войовничих індоєвропейських племен на південь (у Грецію, Малу Азію, Палестину, на острови Середземного моря)?
33. Що стало результатом «навали народів моря» для Греції та Малої Азії?
34. Носії якої археологічної культури Північного Надчорномор'я доби пізньої бронзи взяли участь у навалі «народів моря» на Грецію, Малу Азію, Палестину та інші регіони Середземномор'я? Що дає підстави для такого висновку?
35. У якому регіоні – Центральній Європі, чи Північному Надчорномор'ї, за даними археології, раніше поширився ранньоскотарський культурний комплекс?
36. Що за Л.Л. Залізником об'єднувало північнонадчорноморських номадів із праіндоєвропейцями території Німеччини?
37. Які більшістю науковців археологічні культури вважаються найдавнішими індоєвропейськими культурами Центральної та Західної Європи?
38. Які племена населяли Індію під час її колонізації нащадками скотарів ямної та катакомбної культур Надчорномор'я?
39. Як перекладається слово «арій»?
40. Як називаються священні гімни аріїв?
41. Яким часом датується Різведа?
42. Як називається збірник гімнів арійців Ірану і коли він був записаний?
43. Назвіть головних богів арійського пантеону?
44. Назвіть археологічну пам'ятку, яка є неспростовним доказом приходу аріїв до Індії та Ірану саме з євразійських степів, а не з Близького Сходу.
45. Чи були скіфи безпосередніми нащадками аріїв?

46. Назвіть археологічні культури доби бронзи України, які більшість вчених вважають пращурами індоіранської групи народів.
47. Є підстави вважати, що міфи аріїв Індії та Ірану зароджувалися в українських степах ще 5 тис. років тому. Що є підставою для такого припущення?
48. Наведіть приклади загальнокультурного комплексу індоєвропейської мовної спільноти.
49. Назвіть представників усіх чотирьох гілок індоєвропейців.

Практичне завдання 12

(2 год)

Тема: Проблема експлуатації мідних руд Донбасу
за доби енеоліту-середньої бронзи.

План

1. Металовиробництво доби енеоліту.
2. Металовиробництво ямної спільноти доби ранньої бронзи.
3. Металовиробництво катакомбної спільноти доби середньої бронзи.
4. Металовиробництво бабинської культурної спільноти перехідної доби від середньої до пізньої бронзи.

Завдання:

Дайте відповіді на наступні питання:

1. Чи відомі на території мідних рудопроявів Бахмутської улоговини репрезентативні свідчення, які вказують на експлуатацію мідних руд у допізньобронзовий період?
2. Чи є у дослідників підстави припускати можливість експлуатації мідних руд Донбасу населенням епохи енеоліту-середньої бронзи?
3. Чим пояснюється дослідниками відсутність на мідних копальнях свідочств металовиробництва доби енеоліту-середньої бронзи?
4. Чи можна окреслити на теренах Дніпро-Донського регіону у добу енеоліту

зону виробничої діяльності?

5. Назвіть побутові та поховальні пам'ятки доби енеоліту на теренах Дніпро-Донського регіону, які дали виразні свідчення металовиробництва.
6. Чи було знайоме населення ямної культурної спільноти з гірничо-металургійним виробництвом? Доведіть.
7. У добу ранньої бронзи за спостереженнями дослідників простежується занепад металовиробництва. В чому полягають його причини?
8. У якому ареалі Дніпро-Донського регіону знайдена лєвова частина свідчень металовиробничої діяльності катакомбної культурної спільноти? На що це може вказувати?
9. Назвіть поховальні пам'ятки (металургів-ливарників) катакомбної культурної спільноти які дали виразні свідчення металовиробництва на теренах Дніпро-Донського регіону.
10. Чи відомі на пам'ятках Донецького гірничо-металургійного центру матеріали бабинської культурної спільноти?
11. Чи існував в бабинський час гірничо-металургійний центр як високорганізована, спеціалізована переважно на гірничій справі виробнича структура, орієнтована, переважно, на великомасштабне виробництво?
12. Назвіть причини занепаду металовиробничої діяльності у населення бабинської культурної спільноти в перехідний до пізньої бронзи період. Обґрунтуйте свою думку.
13. У який період бронзової доби склалися передумови виникнення у Бахмутській улоговині Донбасу гірничо-металургійного центру?

Практичне завдання 13

(2 год)

Тема: Проблема Донецького гірничо-металургійного центру доби бронзи

План

1. Металовиробництво покровсько-мосоловської зрубної культури.
Доно-Донецька виробнича зона покровсько-мосоловської зрубної культури.
2. Металовиробництво бережнівсько-маївської зрубної культури.
Дніпро-Донецька виробнича зона бережнівсько-маївської зрубної культури.

Завдання:

Дайте відповіді на наступні питання:

1. Хто із дослідників виділив дві культури зрубної спільноти: покровсько-мосоловську і бережнівсько-маївську?
2. Назвіть ареали розповсюдження пам'яток покровсько-мосоловської і бережнівсько-маївської зрубної культури на теренах України.
3. Які періоди у розвитку культур зрубної спільноти синхронізуються між собою?
4. Назвіть відомі Вам побутові пам'ятки покровсько-мосоловської зрубної культури на теренах Дніпро-Донського регіону які дали найбільшу кількість свідчень металовиробництва.
5. Чому поселення Капітанове-І вважається еталонною побутовою пам'яткою у вивченні металовиробництва покровсько-мосоловської зрубної культури Доно-Донецького регіону?
6. Які пам'ятки є еталонними у вивченні металовиробництва бережнівсько-маївської зрубної культури? Чому Ви так вважаєте?
7. Якими пам'ятками представлений Донецький гірничо-металургійний центр?
8. Яким часом, відповідно до каліброваних дат, датуються пам'ятки Донецького гірничо-металургійного центру?
9. Які технологічні операції здійснювалися давніми гірниками на техногенній ділянці копальні Червоне озеро-І Картамиського археологічного мікрорайону?

10. На який вид виробничої діяльності була орієнтована життєдіяльність мешканців Картамишу?
11. Назвіть відомі Вам гірничо-металургійні центри доби бронзи на теренах східноєвропейського степу.
12. Порівняйте Донецький гірничо-металургійний центр доби бронзи з подібними центрами, дослідженими на теренах Східної Європи.
13. Доведіть залежність розвитку металовиробництва від екологічних умов. Як це простежується за археологічними даними?
14. Скільки Вам відомо великих екологічних криз за доби раннього металу? З якими періодами відповідно до археологічної періодизації вони пов'язуються?

Практичне завдання 14

(2 год)

Тема: Проблема пошуків археологічних корелятив кіммерійців.

План

1. Писемні свідчення про історію кіммерійців у Північному Надчорномор'ї.
2. Памятки новочеркаського та чорногорівського типів доби раннього заліза.

Завдання:

Дайте відповіді на наступні питання:

1. Хто такі кіммерійці?
2. Чи багато письмових джерел присвячено кіммерійцям?
3. Кому належить найдавніша згадка про кіммерійців і як цей автор їх характеризує?
4. Як Геродот згадує кіммерійців?
5. Хто ще з античних авторів згадував кіммерійців?
6. Чи відомі згадки про кіммерійців у давньосхідних джерелах?

7. Чому при наявності писемних джерел про кіммерійців на першому плані знаходяться археологічні джерела?
8. Які пам'ятки на світанку археології вважалися кіммерійськими?
9. Як упорядкував В.О. Городцов межі кіммерійського періоду?
10. З якими старожитностями дослідники пов'язують кіммерійську культуру?
11. Яка кількість типів, пов'язаних з кіммерійською культурою, відома на сьогоднішній час?
12. Назвіть ареал розповсюдження пам'яток новочеркаського та чорногорівського типів.
13. Дайте загальну характеристику поховального обряду носіїв кіммерійської культури.
14. Опишіть основні риси чорногорівських поховань.
15. Опишіть основні риси новочеркаських поховань.
16. Як датуються пам'ятки новочеркаського та чорногорівського типу?

1. ТЕМАТИКА РЕФЕРАТИВНИХ ТА КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

Реферат (від лат. *refero* – доповідаю, повідомляю) – короткий виклад наукової проблеми, результатів наукового дослідження, що містяться в одному або декількох творах ідей тощо.

Реферат є творчою роботою, оскільки містить у собі елементи наукового дослідження. У зв'язку з цим до нього пред'являються вимоги з оформлення, як до наукової роботи.

Загальні вимоги до оформлення рефератів.

Загальний обсяг роботи – 15-25 сторінок друкованого тексту (з урахуванням титульного аркуша, змісту та списку літератури) на папері формату А4, на одній стороні аркуша. Роботу друкують на комп'ютері з одного боку аркуша білого паперу формату А4 (210x297 мм) з полуторним міжрядковим інтервалом.

Текст реферату необхідно друкувати, залишаючи поля: вгорі, внизу та з лівого боку – 20 мм, з правого боку –10 мм. Абзац – 1,25.

Шрифт – Times New Roman, кегль – 14. Шрифт друку повинен бути чітким, чорного кольору, середньої жирності.

Нумерація сторінок ставиться у верхньому правому кутку. На титульному листі нумерація не ставиться, але враховується в загальній нумерації.

Метою реферативної роботи є набуття навичок роботи з літературою, узагальнення літературних джерел і практичного матеріалу за темою, здатності грамотно викладати питання теми, робити висновки.

Реферат повинен містити:

- титульний аркуш
- зміст
- введення
- основну частину (розділи, частини)
- висновок

У тексті повинні композиційно виділятися структурні частини роботи, що відображають суть дослідження: вступ, основна частина і висновок, а також заголовки і підзаголовки.

На початку реферату повинен бути зміст, у якому вказуються номери сторінок за окремими розділами. У вступі слід відобразити місце розглянутого питання в науковій проблематиці, його теоретичне і прикладне значення. Автор повинен обґрунтувати вибір даної теми, коротко розповісти про те, чому саме вона його зацікавила. Обовязковою є свідчення про те, які вчені працювали над цією проблемою, які їх погляди на неї. Основна частина повинна викладатися згідно з планом, чітко й послідовно, бажано своїми словами. У тексті повинні бути посилання на використану літературу. При

дослівному відтворенні матеріалу кожна цитата повинна мати посилання на відповідну позицію у списку використаної літератури із зазначенням номерів сторінок, наприклад [12, с. 56]. Обов'язково кожне розглянуте питання плану повинно закінчуватися коротким висновком.

ВСТУП. Ця коротка глава повинна містити кілька вступних абзаців, які безпосередньо вводять в тему реферату.

РОЗДІЛ 1. Основна наукова частина реферату. Тут в логічній послідовності викладається матеріал за темою реферату. Цю главу доцільно розбити на підпункти - 2.1., 2.2. (із зазначенням у змісті відповідних сторінок).

Усі виноски і підрядкові примітки розташовуються на тій же сторінці, до якої вони належать.

Оформлення цитат. Для підтвердження власних аргументів посиланням на авторитетне джерело або для критичного аналізу того чи іншого друкованого твору слід наводити цитати. Науковий етикет потребує точного відтворення цитованого тексту, бо найменше скорочення наведеного витягу може спотворити зміст, закладений автором. Використовувати цитати в тексті роботи доцільно тоді, коли є потреба порівняти погляди різних авторів з приводу одного й того ж питання. Текст, який цитується, береться в лапки і супроводжує посиланням на джерела. Посилання роблять і тоді, коли думка автора переказується.

ВИСНОВКИ повинні містити коротке узагальнення розглянутого матеріалу, виділення найбільш достовірних і обґрунтованих положень і тверджень, а також найбільш проблемних, розроблених на рівні гіпотез, важливість розглянутої проблеми з точки зору практичного застосування, світогляду, етики тощо.

У цій частині автор підводить підсумок роботи, робить короткий аналіз і формулює висновки.

Вимоги до оформлення списку використаних джерел. Список використаних джерел – елемент бібліографічного апарату, котрий містить бібліографічні описи використаних джерел і розміщується після висновків.

Джерела, що використані для написання наукових робіт, слід розміщувати у списку в алфавітному порядку прізвищ авторів (якщо авторів декілька, то прізвищ перших). До списку літератури включаються всі публікації вітчизняних і зарубіжних авторів, на які є посилання в роботі. Усі джерела вказуються тією мовою, якою вони видані. Неприпустимим є переклад російських видань українською мовою. Література іноземними мовами наводиться в кінці списку використаної літератури. Відомості про джерела, що включені до списку, подаються згідно з вимогами державного стандарту з обов'язковим наведенням назв праць.

Додатки. У кінці наукових робіт розміщуються додатки в порядку появи посилань у тексті. Додаток повинен мати заголовок, який друкується у правому верхньому куті малими літерами (перша – велика) із зазначенням його номера, але без знака №, наприклад, Додаток А. Якщо до її роботи включено лише один додаток, то слово Додаток подається без номера.

ПЕРЕЛІК ТЕМ:

1. Джерела загрози існуванню людської цивілізації.
2. Концепція Джері Кіллер про вимирання живих організмів 65 млн. р.т.
3. Атлантида – реальність чи вигадка?
4. Флегрейські поля та доля первісних людей у Європі: гіпотези і аргументи.
5. Королеве - найдавніша археологічна пам'ятка України.
6. Сучасна схема антропогенезу.
7. Сапієнтні неандертальці.
8. Шляхи неолітичної колонізації Європи.
9. Керамічний мезоліт: час, пам'ятки, особливості.
10. В. Роян і В. Пітман про Понтійську цивілізацію.
11. «Східний імпульс» неолітизації України.
12. Чи були трипільці українцями?
13. Дискусія щодо пам'яток скелянської культури доби раннього енеоліту.

14. Дискусія щодо пам'яток квітчанської культури доби середнього енеоліту.
15. Проблема походження бабинської культурної спільноти.
16. Концепція В.В. Отроценка про дві лінії розвитку культур зрубної спільноти.
17. Концепція Ю.М. Бровендера про походження та розвиток Донецького гірничо-металургійного центру доби пізньої бронзи.
18. Металовиробництво доби раннього металу: еволюційний чи пульсаційний характер розвитку.
19. Пошук індоєвропейської прабатьківщини.
20. Історія дослідження індоєвропейської проблематики.
21. «Навала народів моря».
22. Амазонки у часі і просторі
23. Північне Причорномор'я у контактах цивілізацій
24. Археологічні дослідження на сході України за часів її незалежності.
25. Новобудовні експедиції на сході України.
26. Археологічні дослідження Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

4. ТЕМАТИКА ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Культурні спільноти прильодовикової Європи: проблеми і підходи до їх вирішення.
2. Сучасні проблеми доби фінального палеоліту України.
3. Археологічні культури мезоліту України: проблеми і підходи до їх вирішення.
4. Сучасні проблеми доби неоліту України.
5. Багатоваріантність розвитку людства за кам'яної доби.
6. Проблема формування степового енеоліту.
7. Проблема оходження ямної культурної спільноти доби ранньої бронзи
8. Проблема походження донецької катакомбної культури доби середньої бронзи.

9. Світ культур шнурової кераміки: проблеми та шляхи їх вирішення.
10. Кам'янська культура перехідної доби від середньої до пізньої бронзи.
11. Концепція «степоного мосту» Д. Ентоні.
12. Дискусія про культурну належність Бессарабського (Бородинського) скарбу.
13. Блок культур Сабатинівка – Ноуа – Кослоджень: історія дослідження.
- 14 Проблема походження пам'яток малобудьковського типу доби пізньої бронзи.
15. Проблема походження скіфів.
16. Походження скіфського звіриного стилю.
17. Сарматська культура доби раннього заліза: проблеми і шляхи їх вирішення.
18. Грецька колонізація Північного Причорномор'я і виникнення античних міст.
19. Проблема етнічної належності носіїв салтівської культури доби раннього середньовіччя.
20. Археологічні пам'ятки середньовічних кочівників на території України.

5. РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ

Оцінювання здобутих знань і навичок студентів з дисципліни відповідно до навчальної програми здійснюється в три етапи:

1. *поточний контроль*: за результатами участі студентів у роботі на семінарських та практичних заняттях (вхідний контроль знань (усний), поточний контроль знань (усний/письмовий), доповіді з мультимедійними презентаціями, самооцінка студентом рівня знань);

2. *підсумковий контроль*: іспит.

Загальна оцінка знань студентів з дисципліни пропорційно враховує результати поточного та підсумкового контролів і формується за сто баловою системою оцінювання та з використанням ECTS.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

"А" (90 – 100) ставиться у разі, якщо студент:

- засвоїв теоретичний зміст дисципліни;
- систематично готувався до занять згідно з програмою та робочою програмою дисципліни, при цьому опрацював не тільки матеріали лекцій, але й джерела основної літератури і необхідні нормативні та інструктивні матеріали, окремі джерела додаткової літератури;
- брав активну участь у роботі на практичних та лекційних заняттях;
- оволодів відповідними практичними навичками та вміннями, набув здатність використовувати їх;

- аргументовано і логічно формулював висновки та робив узагальнення за питанням/темою, глибоко і всебічно розкривав зміст питань, які обговорювалися;

- вільно оперував термінами та поняттями, викладав матеріал літературною мовою;

- виявив творчі здібності та вміння виконувати індивідуальні та колективні завдання, самостійно здобувати знання, знаходити відповідні джерела інформації;

- своєчасно та якісно виконав усі, передбачені програмою дисципліни завдання, брав участь у наукових заходах (олімпіадах, студентських наукових конференціях, науково-дослідній роботі кафедри), має опубліковані тези/статті),

але допускав при усних або письмових відповідях, тестуванні окремі неточності.

«В» (82-89) ставиться у разі, якщо студент:

- засвоїв теоретичний зміст дисципліни в повному обсязі та оволодів практичними навичками та вміннями;

- систематично готувався до занять згідно з програмою та робочою програмою дисципліни, з використанням джерел основної літератури та нормативних та інструктивних матеріалів;

- творчо підходив до вирішення завдань, вільно розв'язував їх;
- доказово розкривав основні положення теми;
- повно, чітко та логічно відповідав на поставлені питання, показав розуміння сутності теорій, понять, предметів, явищ тощо;

- викладав матеріал літературною мовою, оперував термінами та поняттями;

- виявив здатність практично оцінювати окремі факти/явища/процеси;

- виконав усі передбачені програмою дисципліни завдання, у т.ч. модульного контролю та з самостійного опрацювання,

але недостатньо використовував додаткову літературу; при усних відповідях не досить повно й аргументовано викладав матеріал; виявив недостатню активність на практичних заняттях, під час письмового тестування допускав окремі помилки.

«С» (75 – 81) ставиться у разі, якщо студент:

- засвоїв теоретичний зміст дисципліни в повному обсязі;
- оволодів практичними навичками й вміннями;
- зіставляв, узагальнював, систематизував інформацію;
- давав повну, розгорнуту та аргументовану відповідь на поставлені питання;
- доказово розкривав основні положення теми та зміст питань, що обговорювались;
- формулював висновки з окремих питань;
- виконав завдання, передбачені програмою дисципліни, у т.ч. індивідуальне завдання, завдання модульного контролю та з самостійного опрацювання,

але допускав окремі помилки при тестуванні; виявив деякі недоліки при усних відповідях; не виявив належної активності при обговоренні питань, старанності при виконанні завдань для самостійної роботи; недостатньо використовував додаткову літературу; виконав індивідуальне завдання, не дотримуючись вимог до оформлення, не виявив до нього творчий підхід.

«Д» (69-74) ставиться у разі, якщо студент:

- засвоїв значну частину теоретичного матеріалу;
- виявив знання і розуміння основних теоретичних положень дисципліни;
- аналізував певні процеси/явища/показники;
- відповідав на питання, які обговорювались на занятті;
- формулював висновки з окремих питань;
- виконав завдання модульного контролю, індивідуальне завдання,

але допускав окремі помилки при усних відповідях, тестуванні; не

виявив належної активності при обговоренні усних питань, старанності при виконанні завдань для самостійної роботи, недостатньо використовував додаткову літературу; виконав не всі завдання для самостійної роботи; виконав індивідуальне завдання, не дотримуючись вимог до оформлення.

«Е» (60-68) ставиться у разі, якщо студент:

- засвоїв основні теоретичні положення дисципліни;
- на значну частину матеріалу давав репродуктивні відповіді;
- виконав окремі завдання модульного контролю та індивідуальне завдання,

але допускав значну кількість суттєвих помилок при усних та письмових відповідях, тестуванні; не розумів сутності питань; не виявив належної активності на заняттях, старанності при виконанні завдань для самостійної роботи; недостатньо використовував основну та додаткову літературу; не брав участь у виконанні колективних завдань.

«F» (35-59) ставиться у разі, якщо студент:

- фрагментарно оволодів теоретичними питаннями, що становить незначну частину навчального матеріалу;
- поверхнево розкривав зміст питань, які розглядалися;
- не проявляв активності при їх обговоренні;
- допускав суттєві помилки при усних та письмових відповідях;
- поверхнево ознайомився з рекомендованою літературою;
- виконав індивідуальне завдання та завдання для самостійної роботи, не дотримуючись вимог до оформлення;
- не виконав завдання модульного контролю.

«FX» (0-34) ставиться у разі, якщо студент:

- оволодів матеріалом на рівні елементарного розпізнання та відтворення окремих фактів/предметів/явищ тощо;
- поверхнево розкривав зміст питань, які розглядалися, не виявив активності при їх обговоренні;
- допускав суттєві помилки при усних та письмових відповідях,

тестуванні; поверхнево ознайомився з рекомендованою літературою;

- не виконав завдання для самостійної роботи та індивідуальне завдання;

- не брав участь у виконанні колективних завдань;

- не виконав завдання модульного контролю.

Усі виконані студентом протягом поточного і підсумкового контролів завдання оцінюються за спеціально розробленою шкалою у межах сто балової системи.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Аникович М.В. Узловые проблемы перехода к верхнему палеолиту Евразии / М.В. Аникович, Н.К. Анисюткин, Л.Б. Вишняцкий. – СПб., 2007.
2. Березанская С.С. Усово озеро. Поселение на Северском Донце / С.С. Березанская. – К.: Наук. думка, 1990. – 150 с.
3. Берестнев С.И. Восточноукраинская лесостепь в эпоху средней и поздней бронзы (II тыс. до н.э.) / С.И. Берестнев. – Харьков:, 2001. – 263 с.
4. Болтрик, Ю. В. Терени центру Скіфії (від Солохи до Чортомлика) / Ю. В. Болтрик, В.М. Окатенко, Г.М. Тощев // Археологія і давня історія України. - 1 (26), 2018. - С. 147-168.
5. Бочкарев В.С. Культурогенез и древнее металлопроизводство Восточной Европы / В.С. Бочкарев. – СПб.: «Инфо Ол», 2010. – 229с.
6. Братченко С.Н. Рідкісні бронзові знаряддя з катакомб Сіверськодонецчини та Донщини III тис. до н.е. / С.Н. Братченко, С.М. Санжаров. – Луганськ: СНУ, 2001. – 108 с.
7. Бровендер Ю.М. Капитаново-1. Поселение покровской срубной культуры в Северскодонецком Левобережье / Ю.М. Бровендер // Старожитності степового Причорномор'я та Криму. – Запоріжжя: ЗГУ, 2000. – С. 170-186.
8. Бровендер Ю.М. Находки деталей конской упряжи в контексте Донецкого горно-металлургического центра эпохи бронзы / Ю.М. Бровендер // Матеріали та дослідження з археології Східної України. – № 7 . – Луганськ: СНУ, 2007. – С. 224-234.

9. Бровендер Ю.М. О характере и масштабах производственной деятельности на Картамышском горно-металлургическом комплексе эпохи бронзы / Ю.М. Бровендер // Проблемы истории и археологии Украины: Материалы VI международн. научн. конф. – Харьков, 2008. – С. 13.
10. Бровендер Ю.М. Итоги раскопок техногенного участка на Картамышском рудопроявлении / Ю.М. Бровендер // Древности 2006 – 2008. – Харьков, 2008а. – С. 184-203.
11. Бровендер Ю.М. Копальня Червоне озеро IV Картамиського гірничо-металургійного комплексу доби бронзи / Ю.М. Бровендер // Археологія. – №4. – 2008б. – С. 64-69.
12. Бровендер Ю.М. Поселение Червонэ озеро 3 Донецкого горно-металлургического центра эпохи бронзы / Ю.М. Бровендер // ДАЗ № 13/14. – Донецьк: ДонНУ, 2010. – С. 203-221.
13. Бровендер Ю.М. О времени прекращения функционирования Картамышского горно-металлургического комплекса эпохи бронзы / Ю.М. Бровендер // Проблемы истории и археологии Украины: Материалы VII международн. научн. конф. – Харьков, 2010а. – С. 15.
14. Бровендер Ю.М. Степановское поселение срубной общности на Донцеком кряже / Ю.М. Бровендер. – Алчевск: ДонДТУ, 2012. – 234 с.
15. Бровендер Ю.М. О производственных культах Донецкого горно-металлургического центра (по материалам Картамышского археологического микрорайона памятников эпохи бронзы) Ю.М. Бровендер // Проблемы истории и археологии Украины: Материалы VII-го международн. научн. конф. – Харьков: ТОВ «НТМТ», 2012а. – С. 13.
16. Бровендер Ю.М. К вопросу о металлопроизводстве населения Днепро-Донского региона в эпоху энеолита – средней бронзы (постановка проблемы) / Ю.М. Бровендер // ПГА: Матеріали ІХ-го Картамиського міжнародн. польового археолог. семінару. – Алчевськ: ДонДТУ, 2013. – С. 13-39.
17. Бровендер Ю.М. Опыт экспериментальных исследований по выплавке меди из руд Картамышского рудопроявления Донбасса / Ю.М. Бровендер // Экспериментальная археология. Взгляд в XXI век. – Ульяновск: Обл. типография «Печатный двор», 2013а. – С. 127-152.
18. Бровендер Ю.М. Поселение Червонэ озеро-I Картамышского археологического микрорайона эпохи бронзы / Ю.М. Бровендер // Археологія та етнологія півдня Східної Європи. – Дніпро: Ліра, 2016. – С. 58-69.

19. Бровендер Ю.М. К проблеме эксплуатации медных руд Донбасса в эпоху раннего металла / Ю.М. Бровендер // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля. – № 1(231) 2017. – Сєвєродонецьк, 2017. – С. 20-28.

20. Бровендер Ю.М. К вопросу о развитии металлопроизводства Днепро-Донского региона в эпоху энеолита-бронзы / Ю.М. Бровендер // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. - № 11 [241]. – Сєвєродонецьк, 2017а. – С. 21 – 26.

21. Бровендер Ю.М. Металовиробництво бережнівсько-маївської зрубної культури доби пізньої бронзи Дніпро-Донецького регіону / Ю.М. Бровендер // Науковий щоквартальник «Емінак», № 1 (21) (січень-березень) 2018 . – Том 3. – Київ-Миколаїв, 2018. – С. 5-10.

22. Бровендер Ю.М. Металлопроизводство покровско-мосоловской срубной культуры эпохи поздней бронзы Доно-Донецкого региона // Ю.М. Бровендер // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. - № 5 [246]. – Сєвєродонецьк, 2018а. – С. 11 – 21.

23. Бровендер Ю.М. Металовиробництво зрубної культурної спільноти доби пізньої бронзи Дніпро-Донського регіону: загальна тенденція розвитку / Ю.М. Бровендер // Старожитності. – Вип. 16. – Харків, 2018б. – с. 38-50.

24. Бровендер Ю.М. Металоробна діяльність населення доби пізньої бронзи на теренах Дніпро-Донського межиріччя / Ю.М. Бровендер // Vir Vimaris. Від Куявського гнізда до Причорноморських степів. Студії з історії Балтійсько-Понтійського міжмор'я, присвячені професору Олександрові Коську: Дискусії. – Т. 5. - Poznan, 2019. – С. 585-595.

25. Бровендер Ю.М. Донецький гірничо-металургійний центр і виробничі центри Євразійського степу доби бронзи: порівняльний аналіз виробничої діяльності / Ю.М. Бровендер // Археологія і давня історія України, 2(39). – К., 2021, – С. 109-118.

26. Бровендер Ю.М. Мідний рудник бронзової доби Картамиш / Ю. Бровендер, Г. Гайко, В. Білецький, Т. Мікось, Я. Хмура // Гірництво й підземні споруди в Україні та Польщі (нариси з історії). – Донецьк, 2009. – С. 102-115.

27. Бровендер Ю.М. Определение объемов горных работ и оценка добычи медных руд на древних разработках Картамышского рудопоявления в Донбассе / Ю.М. Бровендер, Г.Я. Гайко, Ю.П. Шубин // Матеріали та дослідження з археології Східної України. – Вип. 10. – Луганськ: СЛУ, 2010. – С. 213-219.

28. Бровендер Ю.М. Орудия металлопроизводства поселения Червонэ озеро-3 Картамышского комплекса горно-металлургических памятников эпохи бронзы / Ю.М. Бровендер, О.Н. Загородняя // Матеріали та дослідження з археології Східної України. – Вип. 9. – Луганськ: СНУ, 2010. – С. 251-262.

29. Бровендер Ю.М. Картамышский археологический микрорайон памятников эпохи бронзы (некоторые итоги и перспективы исследований) / Ю.М. Бровендер, В.В. Отрощенко // Украинско-российская экспедиция по изучению древних памятников горного дела Донбасса (итоги полевого сезона 2001 года и перспективы исследований). – К. – Воронеж, 2002. – С. 4-15.

30. Бровендер Ю.М. Картамиський комплекс гірничо-металургійних пам'яток бронзового віку в Центральному Донбасі / Ю.М. Бровендер, В.В. Отрощенко, А.Д. Пряхін // Археологія. – № 2. – 2010. – С. 87-101.

31. Бровендер Ю.М. К вопросу о методологии исследования металлургии эпохи палеометалла / Ю.М. Бровендер, Ю.П. Шубин // Матеріали та дослідження з археології Східної України. – Вип. 8. – Луганськ: СНУ, 2008. – С. 83-87.

32. Бровендер Ю.М. Горная археология: к вопросу о понятийном аппарате / Ю.М. Бровендер, Ю.П. Шубин // Збірка наукових праць. – Выпуск 2 (43) 2014. – Алчевск: ДонДТУ, 2014. – С. 53-66.

33. Бурдо Н.Б. Історія дослідження проблеми походження Трипілля-Кукутені у світлі нових даних / Н.Б. Бурдо // Археологія. - № 4. – 2003. – С. 5-18.

34. Відейко М. Ю. Зброя та військова справа у давніх хліборобів Європи у VI—IV тис. до н. е. / М.Ю. Відейко. - Київ: Олег Філюк, 2019.

35. Відейко М. Ю. Геофізичні дослідження початку XXI ст.: «перевідкриття» культурного комплексу Прекукутень—Кукутень—Трипілля / М.Ю. Відейко // Археологія і давня історія України, 2(39). – К., 2021, – С. 306-316.

36. Войнаровський В.М. Вичінка шкіри: від домашнього заняття через громадське виробництво – до ремесла (на матеріалах ранньосередньовічних слов'янських поселень) / В.М. Войнаровський // Археологія і давня історія України. – Вип. 4. – Актуальні проблеми археології України. – К.: ІА НАНУ, 2010. – С. 121- 136.

37. Гайко Г.І. Дивовижний світ давнього гірництва: наук.- попул. нарис / Г.І. Гайко, Т. Мікось, Я. Хмура, Ю.М. Бровендер, Р.І. Кінаш. – Алчевськ: ДонДТУ, 2005. – 130 с.

38. Гарат К. Мініатюрні споруди . Зауваження на тему наявності глиняних моделей будівель у неолітичну та енеолітичну добу на території Європи – інтерпретаційні напрямки / К. Гарат // Археологія і давня історія України. – Вип. 4. – Актуальні проблеми археології України. – К.: ІА НАНУ, 2010. – С. 265-270.
39. Гаскевич Д.Л. Проблема радіовуглецевого датування буго-дністровської неолітичної культури / Л.С. Гаскевич . – Археологія. - №4. – 2014. – С. 3-17.
40. Гершкович Я. П. Суботовское городище. К.: Стародавній Світ, 2016.
41. Грищук О.М. Мандрівка в потойбічний світ в уявленнях населення Надчорномор'я бронзового віку / О. М. Грищук // Проблеми дослідження пам'яток археології Східної України: Матеріали III Луганської міжнар. іст.-арх. конф. – Луганськ, 2012. – С. 207-210.
42. Дергачев В.А. Металлические серпы поздней бронзы Восточной Европы / В.А. Дергачев, В.С. Бочкарев. – Кишинев, 2002. – 348 с.
43. Дергачев В.А. Топоры-кельты поздней бронзы Карпато-Подунавья / В.А. Дергачев. – Выпуск 1. – Кишинэу, 2010. – 208 с.
44. Дубяга А.П. Про рівень розвитку військової справи скотарів середньобронзової доби Дніпро-Донського регіону / А.П. Дубяга // Магістеріум. – Вип. 20. – Археологічні студії. – К., 2018. – С. 46-49.
45. Жоньца Ю. Колісний транспорт у катакомбній культурі / Ю. Жоньца // Магістеріум. – Вип. 20. – Археологічні студії. – К., 2018. – С. 41-45.
46. Загородня О.Н. Экспериментально-трассологические исследования орудий металлопроизводства: история и перспективы / О.Н. Загородня // ДАЗ.– № 15. – Донецьк: ДонНУ, 2011.– С. 78-87.
47. Загородня О.М. Знаряддя металловиробництва бережнівсько-маївської зрубної культури (за матеріалами Картамиського археологічного мікрорайону) / О.М. Загородня // Автореф. дис. канд. іст. наук. – К., 2014. – 15 с.
48. Загородня О.М. Про призначення однієї з категорії кістяних знарядь Картамишу / О.М. Загородня // Археологія.– 2014а. – № 1. – С. 15-28.
49. Залізняк Л.Л. Етнокультурні процеси у пізньому палеоліті та проблема епігравету / Л.Л. Залізняк // Археологія. - №2. – 2000. – С. 4-11.
50. Залізняк Л.Л. Періодизація пізнього палеоліту України / Л.Л. Залізняк // Археологія і давня історія України. – Вип. 4. – Актуальні проблеми археології України. – К.: ІА НАНУ, 2010. – С. 14-25.

51. Залізняк Л.Л. Мезолітичні витоки перших індоєвропейських культур Європи за даними археології / Л. Л. Залізняк // Археологія. - №3. – 2016. – С. 3-18.
52. Залізняк Л.Л. «Неолітична революція» в археології України початку ХХІ ст. / Л.Л. Залізняк // Археологія. - №4. – 2017. – С. 5-25.
53. Залізняк Л.Л. Неолітизація України. Від «Східного імпульсу» до «Балканізації» / Л.Л. Залізняк // Магістеріум. –Вип. 20. – Археологічні студії. – К., 2018. – С. 4- 16.
54. Килейников В. В. Новые трасологические данные об орудиях труда с памятников Картамышского рудопоявления Подонцовья / В.В. Килейников // ПГА: Матеріали ІІ-го Картамиського міжнародн. польового археолог. семінару. – Алчевськ: ДонДТУ, 2005. – С. 80-85.
55. Ключко В.І. Озброєння та військова справа давнього населення України (5000 – 900 рр. до Р.Х.) / Ключко В.І. – К.: АртЕк, 2006. – 336 с.
56. Ключко В.І. «Унетичькі» бронзи в Україні / В.І. Ключко // Археологія і давня історія України. – Вип. 4. – Актуальні проблеми археології України. – К.: ІА НАНУ, 2010. – С. 49- 54.
57. Ключко Л.С. Вбрання скіфських амазонок / Л.С. Ключко // Археологія і давня історія України. – Вип. 4. – Актуальні проблеми археології України. – К.: ІА НАНУ, 2010. – С. 69-78.
58. Ключко В.И., Козыменко А.В. Наш недавний бронзовый век. – К., 2011.
59. Колесник А.В. Кремневая индустрия срубного поселения Степановка и Картамышского археологического комплекса в Донбассе / А.В. Колесник, Ю.М. Бровендер // ДАЗ. – 2009-2010. – № 13/14. – Донецьк: ДонНУ, 2010. – С. 91-97.
60. Конча С.В. Індоєвропейці: пізнання доісторії / С.В. Конча. – К., 2017. – 414с.
61. Конча С.В. Центральноєвропейська версія походження індоєвропейців наприкінці ХХ ст. / С.В. Конча // // Магістеріум. – Вип. 20. – Археологічні студії. – К., 2018. – С. 17-24.
62. Коробкова Г.Ф. Поселение Михайловка – эталонный памятник древнеямной культуры (экология, жилища, орудия труда, системы жизнеобеспечения, производственная структура) / Г.Ф. Коробкова, О.Г. Шапошникова. – СПб.: Европейский Дом, 2005. – 316 с.

63. Кротова О.О. Проблеми датування та періодизація пам'яток степової зони доби верхнього палеоліту / О.О. Кротова // Кам'яна доба України. – Вип. 4. – К., 2003. – С. 183-198.
64. Куштан Д.П. Трансевразийский «оловянный» путь эпохи поздней бронзы / Д.П. Куштан // Переход от эпохи бронзы к эпохе железа в Северной Евразии: Материалы круглого стола. – СПб., 2011. – С. 19-21.
65. Литвиненко Р.О. До проблеми металовиробництва культури Бабине / Р.О. Литвиненко // ПГА: Матеріали II-го Картамиського міжнародного польового археолог. семінару. – Алчевск ДонДТУ, 2005. – С. 119-125.
66. Литвиненко Р.О. До проблеми псаліїв, бойових колісниць і воїнів колісничих у бабинській культурі / Р.О. Литвиненко // Археологія. – 2005. - №4. – С. 37-52.
67. Литвиненко Р.О. Обставини і чинники бабинської культурогенези / Р.О. Литвиненко // Вісник Донецького університету. – Серія Б. Гуманітарні науки. – 2007. – № 1-2. – С. 109-116.
68. Литвиненко Р.О. Генеза, розвиток та історична доля культурного кола Бабине / Р.О. Литвиненко // Матеріали досліджень археологічної спадщини України. – № 9. – Луганськ: СЛУ, 2009. – С. 44-89.
69. Литвиненко Р.О. Металовиробництво племен Дніпро-Донської бабинської культури / Р.О. Литвиненко // Вісник Донецького Національного університету. – Серія Б. – Гуманітарні науки. – Вип. 2. – 2011. – С. 164-175.
70. Литвиненко Р.О. Колісний транспорт у поховальній парадигмі культур посткатакомбного блоку / Р.О. Литвиненко // Археологія та етнологія півдня Східної Європи. – Дніпро: Ліра, 2016. – С. 129-140.
71. Литвиненко Р. А. Война в посткатакомбном мире / Р.А. Литвиненко// Strarum plus № 2: Вражда и ваджра: сила и слава праистории. – 2019. – С. 313-334.
72. Литвиненко Р. А. Посткатакомбная эпоха Восточной Европы: миграции или военные походы / Р.А. Литвиненко// Strarum plus, 2: Узы невозврата. Праисторические миграции в потоке культуры. – 2020. - С. 333-357.
73. Литвиненко Р. О. Бабинська культурогенеза / Р.О. Литвиненко // Археологія і давня історія України. – Вип.2 (39). – К., 2021. – С. 59-70.
74. Матвеева Г.И. Горно-металлургический комплекс бронзового века у с. Михайло-Овсянка на юге Самарской области (первые результаты исследования) / Г.И. Матвеева, Ю.И. Колев, А.И. Королев // Вопросы археологии Урала и Поволжья. – № 2. – Самара, 2004. – С. 69-88.

75. Махортых С.В. Снаряжение коня скифского времени в бассейне Ворсклы (по материалам некрополей Бельского городища) / С.В. Махортых // Археологія і давня історія України. – Вип. 4. – Актуальні проблеми археології України. – К.: ІА НАНУ, 2010. – С. 55-68.
76. Могилов О.Д. Спорядження коня скіфської доби у лісостепу Східної Європи / О.Д. Могилов. – К., 2008.
77. Нікітенко І.С. Про матеріал кам'яних знарядь Картамиського археологічного мікрорайону, виготовлених з привізної сировини / І.С. Нікітенко // ПГА: Матеріали VIII-го Картамиського міжнародн. польового археолог. семінару. – Алчевськ: ДонДТУ, 2011. – С. 100-111.
78. Нікітенко І.С. До питання про виділення каменедобувної гірничої провінції доби бронзи у зоні розповсюдження центральних та східних блоків Українського щита / І.С. Нікітенко // ПГА: Матеріали VIII-го Картамиського міжнародн. польового археолог. семінару. – Алчевськ: ДонДТУ, 2011а. – С. 80-88.
79. Отрощенко В.В. Проблеми періодизації культур середньої та пізньої бронзи півдня Східної Європи (культурно-стратиграфічні зіставлення). – К., 2001. – 290с.
80. Отрощенко В.В. Культури зрубної спільноти та гірничо-металургійні центри / В.В. Отрощенко // ПГА: Матеріали I-го Картамиського міжнародн. польового археолог. семінару. – Алчевськ: ДГМІ, 2003. – С. 47-51.
81. Отрощенко В.В. Культурно-господарча ситуація на півдні Східної Європи в 1600-1200 роках до н.е. / В.В. Отрощенко // Исторические и футурологические аспекты развития горного дела. – Алчевск: ДонГТУ, 2005. – С. 94-101.
82. Отрощенко В.В. Дніпро-Донецький осередок культурогенези (постановка проблеми) / В.В. Отрощенко // Проблеми дослідження пам'яток археології Східної України: Матеріали II-ї Луганської міжнародн. історико-археолог. конференції. – Луганськ, 2005а. – С. 36-38.
83. Отрощенко В.В. До генези бережнівсько-маївської зрубної культури / В.В. Отрощенко // ПГА: Матеріали III-го Картамиського міжнародн. польового археолог. семінару. – Алчевськ: ДонДТУ, 2006. – С. 18-30.
84. Отрощенко В.В. Культурні та часові особливості використання металу в поховальних ритуалах зрубної спільноти / В.В. Отрощенко // ПГА:

Матеріали VI-го Картамиського міжнародн.польового археолог. семінару. – Алчевськ: ДонДТУ, 2007. – С. 40-52.

85. Отрощенко В.В. Найпізніші поховання бережнівсько-маївської зрубної культури / В.В. Отрощенко // ПГА: Матеріали VII-го Картамиського міжнародн. польового археолог. семінару. – Алчевськ: ДонДТУ, 2009. – С. 114-126.

86. Отрощенко В.В. До причини та часу припинення розробок міднорудних покладів Донбасу за доби бронзи / В.В. Отрощенко // ПГА: Матеріали VIII-го Картамиського міжнародн. польового археолог. семінару. – Алчевськ: ДонДТУ, 2011. – С. 123-134.

87. Отрощенко В.В. Проблема даткування та інтерпретації кипчацького комплексу Чингульської Могили / В.В. Отрощенко // Археологія. - №1. – 2018. – С. 119-132.

88. Отрощенко, В. В. Міркування щодо концепцій культурогенезу / В.В. Отрощенко // Археологія і давня історія України. – Вип.2 (39). – К., 2021. – С. 52-58.

89. Панковський В.Б. Деякі результати технологічного та функціонального аналізу кістяних знарядь Червоного Озера I / В.Б. Панковський // ПГА: Матеріали II-го Картамиського міжнародн. польового археолог. семінару. – Алчевськ: ДонДТУ, 2005. – С. 189-192.

90. Панковский В.Б. Новые данные о костяной индустрии тшинецкого культурного круга / В.Б. Панковский // Археологічні пам'ятки Фастівщини. – Матеріали та дослідження: До 75-річчя Н.М. Кравченко. – Прес-музей № 26-27. – Фастів, 2010. – С. 42-50.

91. Проблеми гірничої археології: Матеріали I-го Картамиського міжнародн. польового археолог семінару (с. Новозванівка, 7-8 серпня 2002 р.) / За заг. ред. Ю.М. Бровендера. – Алчевськ: ДГМІ, 2003. – 110 с.

92. Проблеми гірничої археології: Матеріали II-го Картамиського міжнародн. польового археолог. семінару (с. Новозванівка, 21-25 липня 2003 р.) / За заг. ред. П.П. Толочка, В.М. Дорофєєва. – Алчевськ: ДонДТУ, 2005. – 335 с.

93. Проблеми гірничої археології: Матеріали III-го Картамиського міжнародн. польового археолог. семінару (с. Новозванівка, 15 липня 2004 р.) / За заг. ред. Ю.М. Бровендера. – Алчевськ: ДонДТУ, 2006. – 52 с.

94. Проблеми гірничої археології: Матеріали IV-го Картамиського міжнародн. польового археолог. семінару (с. Новозванівка, 15 липня 2004 р.) //

Исторические и футурологические аспекты развития горного дела / Под. общ. ред. Г.И. Гайка. – Алчевськ: ДонДТУ, 2005а. – С. 94-187.

95. Проблеми гірничої археології: Матеріали V-го Картамиського міжнародн. польового археолог. семінару (с. Новозванівка, 15-16 липня 2006 р.) / За заг. ред. Ю.М. Бровендера. – Алчевськ: ДонДТУ, 2007. – 100 с.

96. Проблеми гірничої археології: Матеріали VI-го Картамиського міжнародн. польового археолог. семінару (с. Новозванівка, 17 липня 2007 р.) / За заг. ред. Ю.М. Бровендера. – Алчевськ: ДонДТУ, 2007а. – 95 с.

97. Проблеми гірничої археології: Матеріали VII-го Картамиського міжнародн. польового археолог. семінару (с. Новозванівка, 15-16 липня 2008 р.) / За заг. ред. Ю.М. Бровендера. – Алчевськ: ДонДТУ, 2009. – 133 с.

98. Проблеми гірничої археології: Матеріали VIII-го Картамиського міжнародн. польового археолог. семінару (с. Новозванівка, 15-16 липня 2009 р.) / За заг. ред. Ю.М. Бровендера. – Алчевськ: ДонДТУ, 2011. – 186 с.

99. Проблеми гірничої археології: Матеріали IX-го Картамиського міжнародн. польового археолог. семінару (с. Новозванівка, 15-16 липня 2010 р.) / За заг. ред. Ю.М. Бровендера. – Алчевськ: ДонДТУ, 2013. – 129 с.

100. Пряхин А.Д. Мосоловское поселение металлургов-литейщиков эпохи поздней бронзы / А.Д. Пряхин. – Кн. 2. – Воронеж: ВГУ, 1996. – 176 с.

101. Пряхин А.Д. Доно-Донецкая производственная зона эпохи бронзы (к изучению металлургии эпохи бронзы восточноевропейской степи и лесостепи): Актовая речь на расширенном заседании ученого совета Донбасского горно-металлургического института, октябрь 2002г. / А.Д. Пряхин // ПГА: Матеріали I-го Картамиського міжнародн. польового археолог. семінару. – Алчевськ: ДонДТУ, 2003. – С. 88-97.

102. Пряхин А.Д. К оценке нового этапа в изучении производственной деятельности населения срубной культурно-исторической общности / А.Д. Пряхин // ПГА: Матеріали III-го Картамиського міжнародн. польового археолог. семінару. – Алчевськ: ДонДТУ, 2006а. – С. 7-12.

103. Пряхин А.Д. Производственная деятельность в эпоху бронзы на пространствах Доно-Донецкого региона (современный этап изучения) / А.Д. Пряхин // ПГА: Матеріали V-го Картамиського міжнародн. польового археолог. семінару. – Алчевськ: ДонДТУ, 2007. – С. 19-26.

104. Пряхин А.Д. К изучению металла и производственной деятельности в эпоху бронзы на пространствах Евразийской лесостепи и смежных территорий степной зоны на современном этапе археологии / А.Д. Пряхин //

ПГА: Матеріали VI-го Картамиського міжнародн. польового археолог. семінару. – Алчевськ: ДонДТУ, 2007а. – С. 12-18.

105. Пряхин А.Д. Доно-Донецкая степь-лесостепь в эпоху бронзы. История изучения (вторая половина XIX - начало 90-х гг. XX в.). – Кн.1 / А.Д. Пряхин. – Воронеж: ВГУ, 2008. – 257 с.

106. Пряхин А.Д. Доно-Донецкая степь-лесостепь в эпоху бронзы. История изучения (современный этап). – Кн. 2 / А.Д. Пряхин. - Воронеж: ВГУ, 2010. – 280 с.

107. Пряхин А.Д. Научное сотрудничество в области изучения эпохи бронзы восточноевропейской степи и лесостепи Воронежского госуниверситета с Институтом археологии НАНУ и с университетами Украины / А.Д. Пряхин // ПГА: Матеріали VIII-го Картамиського міжнародн. польового археолог. семінару. – Алчевськ: ДонДТУ, 2011. – С. 5-18.

108. Пряхин А.Д. Поселение эпохи бронзы Капитаново II / А.Д. Пряхин, В.В. Отрощенко, В.И. Беседин, Ю.М. Бровендер. – Воронеж, 2000. – 50 с.

109. Пряхин А.Д. История изучения Картамышского комплекса горно-металлургических памятников на территории Украины / А.Д. Пряхин, А.С. Саврасов, В.В. Отрощенко, Ю.М. Бровендер // Из истории отечественной археологии. – Вып. 1. – Воронеж: ВГУ, 2008. – С. 187-204.

110. Пустовалов С.Ж. Анализ радиоуглеродных дат из погребений ямной и катакомбной общностей, опубликованных в Baltic-Pontic-Studies. – № 07 (1999) / С.Ж. Пустовалов // Vita Anticva. – 2003. – № 5-6. – С. 45-59.

111. Пустовалов С.Ж. Донбасс: металлургия и металлообработка ямно-катакомбного общества Северного Причерноморья / С.Ж. Пустовалов // ПГА: Матеріали III-го Картамиського міжнародн. польового археолог. семінару. – Алчевськ: ДонДТУ, 2006. – С. 4-7.

112. Пустовалов С.Ж. Етносоціальна структура ямно-катакомбного суспільства Північного Причорномор'я / С.Ж. Пустовалов. – Умань: ФОП Жовтий, 2015. – 197с.

113. Ровира С. Металлургия меди: изучение технологии / С. Ровира // Каргалы. – Т. III. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С. 106-133.

114. Ровира С. Технология выплавки меди в эпоху поздней бронзы в Каргалах (Оренбург, Россия). Экспериментальная плавка в Горном / С. Ровира // ПГА: Матеріали II-го Картамиського міжнародн. польового археолог. семінару. – Алчевськ: ДонДТУ, 2005. – С. 203-206.

115. Ровира С. Эксперименты о выплавке меди на Каргалах архаическим способом / С. Ровира, Ж. Апп // Каргалы. – Т. III. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С. 298-301.

116. Ромашко В.А. Заключительный этап позднего бронзового века Левобережной Украины (по материалам богуславско-белозерской культуры) / В.А. Ромашко. – К.: ИА НАНУ, 2013.

117. Рындина Н.В. Медные находки Хвалынского I могильника (итоги технологического исследования) / Н.В. Рындина // Хвалынские энеолитические могильники и хвалынская энеолитическая культура. Исследования материалов / Н.В. Рындина. – Самара: «Поволжье», 2010. – С. 234-257.

118. Саврасов А.С. Сопла эпохи бронзы Евразии – источник для реконструкции технологии металлопроизводства / А.С. Саврасов // ПГА: Матеріали II-го Картамиського міжнародн. польового археолог. семінару. – Алчевськ: ДонДТУ, 2005. – С. 261-266.

119. Саврасов А. С. Эксперименты по выплавке меди 2001 – 2002 гг. (по археологическим свидетельствам Картамыша) / А.С. Саврасов // Исторические и футурологические аспекты развития горного дела. – Алчевск: ДонДТУ, 2005а. – С. 163 – 175.

120. Саврасов А.С. Экспериментальные работы по обогащению медной руды на Картамыше / А.С. Саврасов // ПГА: Матеріали VI-го Картамиського міжнародн. польового археолог. семінару. – Алчевськ: ДонДТУ, 2007. – С. 80-85.

121. Саврасов А.С. Металлопроизводство срубной археологической общности (современные направления и тенденции) / А.С. Саврасов // Археология восточно-европейской лесостепи. – № 1. – Воронеж: ВГУ, 2009. – С. 124-138.

122. Саврасов А.С. Основные направления изучения металлопроизводства восточного ареала катакомбной культурно-исторической общности на современном этапе / А.С. Саврасов // ПГА: Матеріали VII-го Картамиського міжнародн. польового археолог. семінару. – Алчевськ: ДонДТУ, 2009а. – С. 26-36.

123. Саврасов А.С. Практика и перспективы экспериментальных исследований металлопроизводства эпохи бронзы восточноевропейской лесостепи (срубная археологическая общность) / А.С. Саврасов // Экспериментальная археология. Взгляд в XXI век. – Ульяновск, 2013. – С. 121-126.

124. Саврасов А.С. Структурные составляющие профессиональной дифференциации в металлообработке эпохи бронзы восточноевропейской степи-лесостепи (в связи с развитием производства втульчатых топоров) / А.С. Саврасов // ПГА: Матеріали ІХ-го Картамиського міжнародн. польового археолог. семінару. – Алчевськ: ДонДТУ, 2013а. – С. 63-74.
125. Саврасов А. С. Исследование химического и фазового состава медной руды и медесодержащих шлаков эпохи бронзы из района Восточной Украины / А.С. Саврасов, В.М. Кашкаров, Г.О. Владимиров, В.А. Терехов, Н.А. Румянцева // ПГА: Матеріали ІІ-го Картамиського міжнародн. польового археолог. семінару. – Алчевск, 2005. – С. 268-271.
126. Санжаров С.Н. Восточная Украина на рубеже эпох средней – поздней бронзы / С.Н. Санжаров. – Луганск, 2010. – 488 с.
127. Свистова Е.Б. История изучения древних рудников Донецкого кряжа / Е.Б. Свистова // Археология в российских университетах: Археология восточноевропейской лесостепи. – Вып. 16. – Воронеж: ВГУ, 2002. – С. 71-75.
128. Татаринов С.И. Древние горняки-металлурги / С.И. Татаринов. – Славянск: Печатный двор, 2003. – 131 с
129. Усачук А.Н. Древнейшие псалии (изготовление и использование) / А.Н. Усачук. – К. – Донецк, 2013. – 304 с.
130. Усачук А.Н. Трасологический анализ некоторых костяных изделий поселения Капитаново-І / А.Н. Усачук, Ю.М. Бровендер // ДАС. – № 11. – Донецк, 2004. – С. 96-104.
131. Фіалко О.Є. Скіфські амазонки в Криму / О.Є. Фіалко // // Магістеріум. –Вип. 20. – Археологічні студії. – К., 2018. – С. 67-77.
132. Фіалко, О. Є. Могили скіфських амазонок: типологія та конструктивні особливості / О.Є. Фіалко // Археологія і давня історія України. – Вип.2 (39). – К., 2021. – С. 138-156.
133. Чабай В.П. Особенности перехода от среднего к верхнему палеолиту / В.П. Чабай // Stratum plus. - №1. – 2000. – С. 54-83.
134. Черновол Д. К. Варіанти житлових будівель трипільської культури за елементами інтер'єру другого поверху / Д.К. Черновол // Археологія і давня історія України. – Вип.2 (39). – К., 2021. – С. 188-197.
135. Черных Е.Н. Поселок Горный позднего бронзового века / Е.Н. Черных // Черных Е.Н., Лебедева Е.Ю., Журбин И.В., Лопес-Саец Х.А., Лопес-Гарсия П., Мартинес-Наваретте М.И.Н. Каргалы. – Том. І. – М.: Языки славянской культуры, 2002. – С. 12-25.

136. Черных Е.Н. Абсолютная хронология позднебронзовых слоев Горного / Е.Н. Черных // Черных Е.Н., Лебедева Е.Ю., Журбин И.В., Лопес-Саец Х.А., Лопес-Гарсия П., Мортинес-Наваррете М.И.Н. Каргалы. – Том. II. – М.: Языки славянской культуры, 2002. – С. 125-127.

137. Черных Е.Н. Технология разведок и горных выработок в бронзовом веке на Каргалах / Е.Н. Черных // Каргалы. – Том III. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С. 249-264.

138. Черных Е.Н. Каргалы. – Том V / Е.Н. Черных. – М.: Языки славянской культуры, 2007. – 200 с.

139. Черных Е.Н. Медь из Хвалынских могильников и ее параллели (по данным спектроаналитических исследований) / Е.Н. Черных // Хвалынские энеолитические могильники и хвалынская энеолитическая культура: исследования материалов / Составитель и научный редактор С.А. Агапов. – Самара: «Поволжье», 2010. – С. 219-233.

140. Черных Е.Н. Каменные изделия: молотки, наковальни, рудотерки / Е.Н. Черных, Д.В. Вальков // Каргалы. – Т. III. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С. 155-181.

141. Черных Е.Н. Культуры номадов в мегаструктуре Евразийского мира: в 2-х т. / Е.Н. Черных. – М.: Языки славянской культуры, 2013. – Т.1. – 368с.

142. Черных Л.А. Проблемы изучения металлопроизводства степных культур Украины (эпоха энеолита – средней бронзы) / Л.А. Черных // Сучасні проблеми археології. – К., 2002. – С. 240-242.

143. Черных Л.А. О возможности использования меднорудных источников Донбасса в период энеолита, ранней и средней бронзы / Л.А. Черных // ПГА: Матеріали II-го міжнародн. Картамиського польового археолог. семінару. – Алчевськ: ДонДТУ, 2005. – С. 293-302.

144. Черных Л.А. О производственной специфике плавильных емкостей эпохи средней бронзы (по материалам степных культур Северного Причерноморья) / Л.А. Черных // Экспериментальная археология. Взгляд в XXI век. – Ульяновск: Обл. типография «Печатный двор», 2013. – С. 169-179.

145. Шевченко Н. Застосування методів оптичної мікроскопії для дослідження пам'яток археології: наука та практика / Н. Шевченко, О. Асаулова // Наукові студії / Історико-краєзнавчий музей м. Винники. – Вип. 4. – Львів: Растр-7, 2011. – С. 144-148.

146. Шубин Ю.П. О значении изучения вещественного состава металлургических шлаков древнего медеплавильного производства / Ю.П. Шубин

// ПГА: Матеріали ІХ-го Картамиського міжнародн. польового археолог. семінару. – Алчевськ: ДонДТУ, 2011. – С. 108-111.

147. Шубин Ю.П. Геологические методы в археологических исследованиях / Ю.П. Шубин // ПГА: Матеріали ІХ-го Картамиського міжнародн. польового археолог. семінару. – Алчевськ: ДонДТУ, 2011а. – С. 111-114.

148. Шубин Ю.П. Некоторые аспекты изучения вещественного состава продуктов металлургического производства эпохи поздней бронзы / Ю.П. Шубин, Ю.М. Бровендер // ПГА: Матеріали ІХ-го Картамиського міжнародн. польового археолог. семінару. – Алчевськ: ДонДТУ, 2013. – С. 114-120.

149. Brovender Yu.M. On extraction of ore minerals of the Donetsk basin in the early metal age / Yu.M Brovender, V. N. Okalelov // Науковий вісник національного гірничого університету. Науково-технічний журнал. - №1(169). – Дніпро, 2019а. – С. 13-20.

150. Brovender Yu.M. On the use of the concept «pit» in archeology / Yu.M Brovender // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. - №4 [252]. – Сєверодонецьк, 2019б. – С.12-16.

151. Brovender Yu.M. Mining under the ea rly metal in the context of Kartamysh ore occurrence of Ukrainian Donbas / Yu.M. Brovender, H. Haiko, O. Brovender // Mining of Mineral Deposits, 15(3). – Dnipro, 2021. P. 45-53

152. Tolochko P.P. Origins Of Ancient Rus' Statehood / P.P. Tolochko // Ukrainian Archaeology. – 2013. – С. 70-77.

Інформаційні ресурси

1. <http://www.gumer.info> - Бібліотека Гумер - гуманітарні науки.
2. http://www.vgosau.kiev.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=93&Itemid=171 – Журнал «Археологія».
3. <http://www.nbuv.gov.ua/> – Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського.
4. <http://moodle.snu.edu.ua/> - Система дистанційного навчання СНУ ім. В. Даля
5. <http://moodlesti.snu.edu.ua/> - Сайт №2 системи дистанційного навчання

Список скорочень

АО – Археологические открытия (г. Москва)

ДАЗ – Донецький археологічний збірник (м. Донецьк)

КСИА – Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР
(г. Москва)

МИА – Материалы и исследования по археологии СССР (г. Москва)

ПГА – Проблеми гірничої археології (м. Алчевськ, Луганська обл.)

СА – Советская археология (г. Москва)